Ulv. BIOFOTO/Elvig Hansen.

Ulv, *Canis lupus*

Ulven ligner i størrelse og statur en grågullig schæferhund, men har tykkere hals og kortere ører. Landets sidste ulve blev dræbt i begyndelsen af 1800-t.

Ulv fællesgermansk, gammeldansk ulf, oldnordisk wulafr; af indoeuropæisk ulkos 'ulv', herfra latin lupus og græsk lykos; beslægtet med gotisk wilwan 'røve' (1).
Som persontilnavn Ulf, Wulff siden 1100-t, båret af fem adelsslægter; Kierulf 'kær-, sumpulv' siden 1400-t er et fra NJylland stammende meget udbredt slægtsnavn (2).
Færøerne: *ulvur, vargur;* Grønland: *amarok.*
I mange stednavne: Ullerød 'rydning med ulve' 1158ff Frederiksborg a., Ullerup 1291ff Åbenrå a., Ulf-, Ulvsund 'farvand som ulve svømmer over' mellem Sjælland og Møn 1200-t ff, Ulstrup 1349ff Præstø a., Ulsted 1369ff Vendsyssel, Ulvshale 1388ff langstrakt halvø på Møn, Ultang o. 1400ff Haderslev a., Ulfolt landsby ved Nyborg 1400-t, Ulbølle 1404ff Svendborg a., Ulvstofte 1476 Lolland sønderherred, Ulvsund 1482ff Ringkøbing a., Ulkær 1488ff Vejle a., Ultang 1491 Viborg a., Ulvstange 1492 Tavlov s. ØJylland, Ulfsvig 1500-1683 Ringkøbing a., Ullemose 1503 Fakse h., Uldal 1508ff Haderslev a., Ulkær 1512ff Vejle a., Ultang 1524ff Halk s. Sønderjylland, Ulsbjerg (siden Odels-, Olsbjerg) 1546ff Bjerge h., Ullemose 1551ff SFyn, Uglemose 1571ff NVLolland, Ulbjerg 1598ff Als, Ulvskov 1600ff VFyn, Ulhøj 1601-1811 vestl. Sønderjylland, Ulfkær 1636ff og Ulbjerg 1638ff Velling s., Ringkøbing a., Ulvehøj 1638ff (senere Ullehøj) Spandet s. Sønderjylland, Ulhøj 1638ff Haderup s., Ringkøbing a., Ulvehalsen 1646ff smal dyb klippedal Bornholm, Ulvegab 1641-1789 ved Åbenrå, Ulvrå 1641ff Hovslund s. Sønderjylland, Ulvemose 1641ff Varnæs s. Sønderjylland, Ulvsmose 1648ff Tinglev s., Uglemose 1682-1795 Falster, Ullisagre 1683ff Ørum s. Randers a., Ulv-

sø 1683 Viborg a., Ulvebjerge 1683ff i Lindum skov, Viborg a., Ulkensdal 1688ff SFyn; af mandsnavnet gammeldansk Ulf, Ulvar: Ullerslev 1320ff ØFyn, Ulstrup 1480ff NFyn; måske i Ulbakke 1100-t Hersom s. Viborg a., Uldrup (opr. Uvathorp) 1313ff Falling s. Århus a., Ulvitse Vad 1442-1682 Maribo landsogn, Ullits 'næs med ulve' 1461ff Himmerland (3), m.fl.

Sagn: en herremand byggede gården Ulftand dér, hvor han i Ejsing s. fandt en ulv, og Langtand (siden kaldt Landting) hvor han fandt et vildsvin (4). Ulvedalene i Jægersborg Dyrehave skal være opkaldt efter en skovrider Uldal (5); forleddet var måske oprindelig Ugle-.

Gråbag 1650, o. 1700, som persontilnavn Grabagh 1500-t, *gråmand, gråben* o. 1700ff (6), *tangolle* (7) er sandsynligvis tabu- eller noanavne: i lighed med lus, mus, lækat o.a. skadedyr måtte man ikke bruge dyrets rigtige navn; når husdyrene om sommeren var i det fri skulle ulvene kaldes Vorherres jagthunde eller andre opdigtede navne, »derved mener de [folk], at udyrene formildes« (8) sml. s. 102. *)

Ulv, ulvehoved, ulv med fuglekrop i talrige adelige segl og våbner 1300-t ff (9).

På kalkmaleri fra o. 1350 i Skibby kirke ses springende ulve; i Sværdborg kirke o. 1375: ulvé flokkes om får og varsler verdens undergang (10).

LITTERATUR: (1) *659* 25,1074; *626* 440; (2) *363* 2.1,561 og 2.2,1155-57; (3) *156* 3,166; 4 120; 5 106,665; 6 14,140,480; 8 36f,56,69,130; 9 127, 149,226,248; 10 260; 11 54,87,166,222; 12 87, 150; 13 34,81,172,184; 14 222,301; 15 12; 16 122, 271; 17 256,427; 18.1 60; *427* 1,128f; 2 136; 3 139; sml. *241* 1938,99f; *837* 42,1966,203; *311* 1,109; *534b* 93f; endvidere *156* 3 31,60,84; 4 37,80f,92, 99,131,147,334,348,453,469,510,512,514,556, 563,621,663,665; 5 465,502,609; 6 122,157,201, 225,243,264,513f; 7 50,129; 14 97; 17 17,353; 18. 1 7,18,31,94,177; (4) *847b* 1,322 jf. *693b* 5,1769, 852; (5) *434* 2,83; *659* 6,1222,1228; (6) *363* 2.1, 352; (7) *464c* 292; (8) *464g* 6.2,320; (9) *849* 62; *849b* 17-21; *678* 1-3,14,21,25,38f,45,47; *2* 43-45, 63,65-67,78f,82f,144,231,304,313,325,382f,429, 432,512; (10) *767* 110,190.

FOREKOMST, JAGT, DEN SIDSTE ULV

Ulveknogler kendes fra den senglaciale klimaperiode Dryastiden. Der er gjort forholdsvis få knoglefund i bopladser fra vor ældre og yngre stenalder, ingen fra bronce- og jernalderen, men i vikingeborgen Trelleborg o. 1000 e.Kr. (1). Gennemborede ulvetænder blev i yngre stenalder båret som smykker (2).

I middelalderen blev ydet en ulveskat til rovvildtets bekæmpelse, og det var bl.a. klostrene pålagt at holde ulvejagter.

Iflg. Saxo Grammaticus befalede sagnkongen Frode Fredegod, at »tyv skal hænges i galge med gennemstukne sener og en ulv ved hans side for at den onde mand og det arge udyr kan få én og samme straf« (4). Ulvegalgerne var i brug helt til 1800-t og viser, hvor meget man frygtede og hadede dette rovdyr. En franskmand, som 1632 berejste Danmark, fortæller undrende, at han på Sjælland (?) så ulve ophængt i galger »sammen med andre tyve og mordere«, og omtrent samtidig skri-

Aftryk af ulvepote i munkesten fundet ved udgravning af Antvorskov kloster ved Slagelse. Det blev grundlagt af Valdemar den Store og fungerede også som hospital.

*) ulven måtte ikke nævnes mellem jul og helligtrekonger (1760 196)

ver en polsk rejsende: »I Danmark flår man ikke ulvene, men hænger dem i en jernkæde i galger eller i træer, hvor de får lov at hænge indtil de er rådnede op og knoglerne falder ned af sig selv« (5); i Holsten hængte man ulve iført klæder ligesom tyvene (6). Ulvegalge forekommer i 1700-t som et hyppigt stednavn i Sønderjylland (7). En mand født 1735 så i sin ungdom, efter en klapjagt i Draved skov, ikke færre end 14 ulve hænge i en galge på Ellum banker v.f. Løgumkloster (8). Efter en forordning skulle nedlagte ulve bringes til herredstinget, indføres i tingbogen, skindet aftages (det beholdt jægeren) og kadaveret hænges i en galge eller et højt træ (9), vel på den lokale galgebakke jf. stednavne som Ulvhøj, Ulvbak etc. (10). Albert Thurah skrev et digt om »Fårenes glæde over en ulv, der i en galge var blæst itu af vinden« (1741; 11). Otte ulveunger fra Vorbasse blev 1730 hængt i en dertil indrettet galge (12), det samme skete så sent som 1807 med en ulv skudt ved Viborg (13).

Louis Moes illustration til omtalen af Frode Fredegod i Saxos Danmarkskrønike (1911) viser hvordan tyv og ulv blev ophængt i den samme galge.

Der kom undertiden ulve over isen fra Skåne til Sjælland, således i den strenge vinter 1357, og 18. april påbød Valdemar Atterdag afholdt jagt på dem (14); i Roskilde lod kongen forarbejde »en hob ulvegarn til ulvejagt, siden drog han til Jylland, hvor han besværede både høj og lav [adel og bønder] med stort pålæg« om at jagte ulvene (15). Da Christian II 1513 ophævede ulveskatten for Sjælland havde ulven rimeligvis længe været udryddet dér såvel som på de øvrige store øer. 25/10 1533 fik lensmanden på Ålborghus ordre til at holde jagt på ulvene i Vend- og Himmersyssel, hvor de gjorde stor skade; bønderne skulle efter tilsigelse møde »med våben og værge« og adlyde kongens ulvefogeder, udeblivelse blev straffet og bøden var 6 mark (6). Da en gravid bondekone i begyndelsen af 1500-t mødte en ulv i en skov ved Vejle lovede hun, at reddede hun livet skulle barnet indvies til Herrens tjeneste. Hun slap uskadt bort, og sønnen hun fødte, Jens Pedersen Grundet, blev rektor og siden præst i Ribe (14). En lov af 1558 fastsætter strenge straffe for ulovlig jagt, kun konge og adel havde jagtret, som eneste undtagelser er ulvejagten fri for alle.

Ulven havde været ret sjælden på halvøen i begyndelsen af 1600-t, men under fjendtlighederne 1627-29 formerede den sig så meget, at Christian IV 1630 påbød enhver med jagtret i Jylland årligt i tre år at aflevere tre ulveskind til tøjhuset (15a), og det gav en kortvarig bedring i situationen.

Fra landbefolkningen i hertugdømmerne kom 1650 så alvorlige klager over ulvenes hærgen – eksempelvis havde de i en kortere periode dræbt 1275 heste og 225 køer, kalve og svin i et herred s.f. Slien (16) – at en forordning 25. september beordrede afholdt en årlig ulvejagt i december, når frosten var indtrådt og moserne tilfrosne (17). Efter svenskekrigen 1657-60 lå store dele af Jylland udyrket hen, befolkningen var udplyndret og forarmet, under misvækst og kvægpest kunne ulven uhindret formere sig, og den blev en landepla-

Ulven blev i Danmark en så stor og varig plage, at kongen i 1677 fra Tyskland indforskrev en »ulveoverjæger«, Johann Täntzer, som også skrev en af vore første jagthåndbøger. Kobberstik fra J. Täntzer: Der Dianen hohe und niedere Jagdgeheimniss, 1682.

ge. Man sagde, at store flokke fulgte svenskerne da de drog ind i landet, og at de polske hjælpetropper brugte tæmmede ulve til at opspore, hvor folk havde skjult deres værdisager; før afrejsen slap de ulvene løs så de kunne ødelægge landet (18).

1677 fandt Christian V det nødvendigt at ansætte en »ulveoverjæger«, tyskerne Johann Täntzer, for Jylland og Slesvig. Han fik fri bolig, brændsel og befordring, lønnen skulle være 2 skilling pr. gård i det herred, hvor ulve blev dræbt, og han måtte beholde skindene. Det viste sig, at han ikke kunne leve af det, og han forlod stillingen allerede 1685. Hans efterfølger nåede i 1686 kun op på 30 ulve, 11 i 1688 (23 undslap), derefter færre og færre indtil også han 1695 opgav hvervet.

Af markbøgerne fra 1683 fremgår det, at ulven anrettede stor skade i alle midtjyske hedeegne, hvor det navnlig gik ud over bøndernes får (18). Hvor nødvendige ulvejagterne var og med hvilken alvor de omfattedes viser præsten Johannes Rydes bøn for et heldigt udfald på Vonsildegnen 1683: »Gud give lykke til denne ulvejagt, at de skadelige dyr måtte lægges øde og vi fattige landsens indbyggere må nyde den del fæmon [kvæg], os ved Guds velsignelse fødes til avlingens og næringens forfremmelse for Kristi skyld«. Der blev nedlagt to ulve (en anskudt undslap), syv ræve, to vildsvin og en vild kat (6) sml. nedenfor.

Efter en kgl. forordning 1681 skulle jægermesteren afholde lokale klapjagter på ulve med tvungen deltagelse af alle bønder. I en forordning af 23. juni 1688 hedder det: »På det at ulvene, som vore undersåtters kvæg og bæster [heste] i vort land Jylland i en og anden måde stor skade tilføjer, desto bedre kunne blive ødelagte, skal der holdes ulvejagter, ved hvilken bønderne skulle møde. Udeblivelse straffes med en halv rigsdaler«. Som noget nyt indførtes en skydepræmie (der blev pålignet bønderne): jægeren fik 4 rgd. for en gammel, 1 rgd. for en ung ulv og beholdt skindet (til sammenligning: en karls årsløn var 16 rgd., en ko kostede 6-8 rgd.). Den fældede ulv skulle bringes til herreds- eller birketinget, »afklædes« (flås) og kadaveret hænges på en stage til skræk og advarsel for andre ulve. Disse bestemmelser var gældende indtil rovdyret blev udryddet (19).

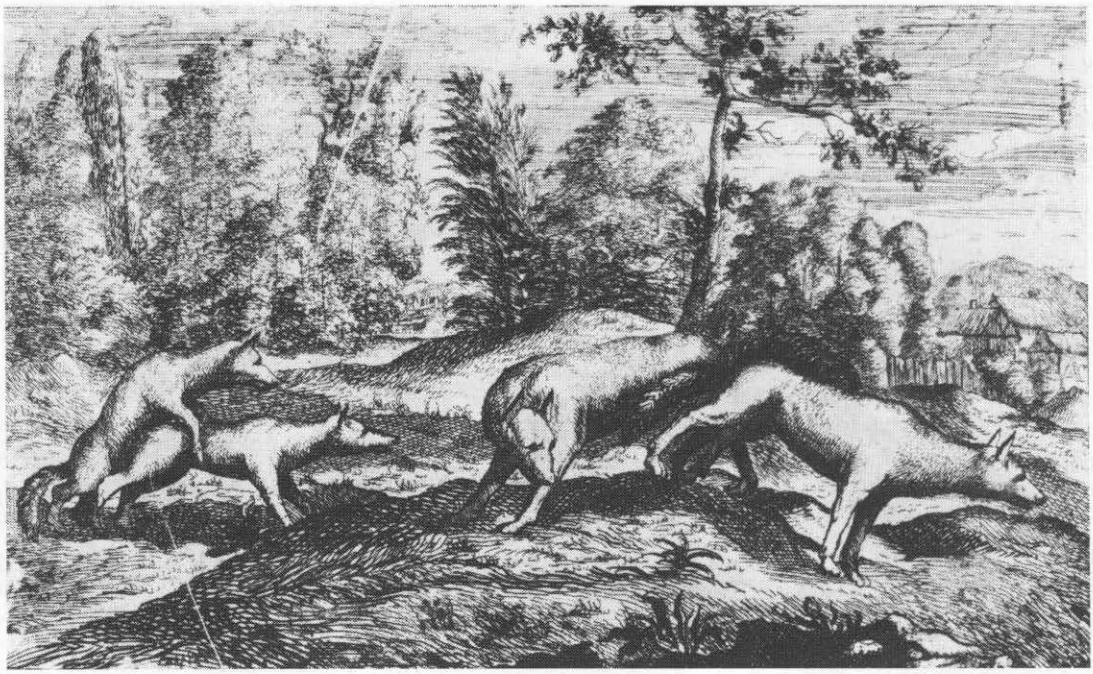

Illustration fra Johann Täntzers jagthåndbog viser ulve, som parrer sig. Kobberstik fra J Täntzer: Der Dianen hohe und niedere Jagdgeheimniss, 1682.

Jagterne kunne være meget omfattende, et sted blev tilsagt mandskab fra 25 sogne (s. 138), »en voksen karl eller dreng for hvert ildsted«. Rytterdistrikts bønder klagede 1695 over, at de undertiden måtte være hjemmefra otte og flere dage, og kongen fastsatte: »Ingen må drages længere på ulvejagten end som bonden kan være anden eller tredje dag i det længste igen i sit hus« (15).
Biskoppen Jens Bircherod i Ålborg blev juni 1695 opsøgt af en rytterbonde fra Vendsyssel, som beklagede »vemodigt, at en ulv havde om natten bidt ihjel for ham 5 heste og hopper, som var alle de bæster han havde. Og sagdes mig, at slige klagemål over den dem af ulven påførte skade for de arme bønder ofte indkommer. Det er virkelig at bejamre, at det gode land ... snart den bedste del af Nørrejylland skal med disse fordærvelige dyr således være belastet«. Bircherod føjer til, at ulve har dræbt næsten alle landsdelens hjorte og rådyr (20).

Et kgl. reskript dateret 19. december 1693 omtaler klager fra landboerne i Nørrejylland »som skal være indkommet om de store skader, som de på deres kvæg og bæster af ulven skal være tilføjet«, og det befales biskoppen, at jagtforordningen af 1688 »vorder herefter en gang hvert år af alle prædikestole i det dig allernådigst betroede stift, når prædiken er til ende, tydelig oplæst og forkyndt« (21).
Når det skønnedes nødvendigt afholdtes vældige klapjagter i store ulveplagede områder, således 1695 i resterne af Farrisskoven mellem Konge- og Vidåen under ledelse af jægermester Gerhard Brockdorff. 3900 klappere skulle møde den 27. juni om aftenen med tre dages proviant og forke eller plejle. Råbende og klappende, viftende med »lapper« (lærreds- og tøjstykker i grelle kulører) drev man dyrene mod et lille stykke skov *(ulvegården)* omspændt af høje garnhegn, hvor de fleste blev taget, men mange undslap efterhånden som garnene blev revet og bidt itu.
Niåret 1681-90 fik Brockdorff nedlagt over 300 ulve, heraf 42 i 1684, andre blev skudt af jagtbetjente og bønder. Således ophørte ulveplagen i disse egne; 1697-98 dræbtes kun to og i 1705 fem ulve (22).
Ulvehaven var en indhegning eller et bur, som ulvene blev lokket ind i, og *ulvegraven* (-kulen, -stuen) en firkantet faldgrube, sædvanligvis 3 × 3 m og 2.5 m dyb, beklædt med træ så de ikke kunne grave sig ud, og ofte med en spids pæl i